

ЧИ ПОРУШУЄ КЛОНУВАННЯ ЛЮДИНИ ЇЇ ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА І СВОБОДИ?**DOES HUMAN CLONING VIOLATE FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS?**

Пізняк О.С., студентка II курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Савченко А.М., студентка II курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У даній статті розкрита проблема клонування людського організму через призму права. На нашу думку такого роду наукова діяльність по суті є досить спірним явищем як в правовому, так і в морально-етичному плані. Спочатку ми ґрунтовно розкрили проблематику досліджуваного нами явища, адже наразі ми живемо в період стрімкого розвитку наукової діяльності та в умовах високої інформатизації суспільства, проте не всі наукові розробки позитивно впливають на життя та правовий статус людини. Поступово поруч із основоположними та загальновизнаними правами людини виникають раніше невідомі специфічні можливості, правове положення яких є невідомим, що в свою чергу породжує низку проблемних питань стосовно їх нормативного закріплення в національному законодавстві. Далі проаналізували історичне підґрунтя та наукову теоретичну базу задля визначення поняття клонування. Так як, досліджуване нами явище отримало широкий спротив з боку ряду країн (Велика Британія, Данія, Росія, США, Ізраїль, Китай, Японія, Молдова, Сінгапур, ФНР, Словенія, Словаччина, та Україна), то воно стало забороненим на правовому рівні, що було закріплено в низці нормативно-правових актів. Основні з цих джерел нами було проаналізовано. До них належали правові джерела як міжнародно-правового, так і національного рівня. Особлива увага була приділена дослідженню структури ЗУ "Про заборону репродуктивного клонування людини" від 14.12.2004 року. Зокрема, у статті розглянуті основні причини появи даного явища, його особливості, переваги та недоліки. Увесь цей перелік є важливим для повноти розуміння необхідності забезпечення нормативно-правового регулювання процесу клонування людського організму задля превенції та належного захисту прав громадян України, адже в сучасних реаліях дане питання дійсно потребує належного нормативного забезпечення.

Ключові слова: конституційні права людини, клонування людського організму, посягання на права людини, медицина, генетика.

This article reveals the problem of cloning the human body through the prism of law. In our opinion, this kind of scientific activity is in fact a very controversial phenomenon both in legal and moral and ethical terms. Initially, we thoroughly revealed the problems of the phenomenon we are studying, because now we live in a period of rapid development of scientific activity and in conditions of high informatization of society, but not all scientific developments have a positive impact on life and legal status. Gradually, along with fundamental and universally recognized human rights, previously unknown specific possibilities arise, the legal status of which is uncertain, which in turn raises a number of problematic issues regarding their normative enshrinement in national legislation. Next, the historical background and scientific theoretical basis were analyzed to define the concept of cloning. Since the phenomenon we studied was widely opposed by a number of countries (UK, Denmark, Russia, USA, Israel, China, Japan, Moldova, Singapore, Germany, Slovenia, Slovakia, and Ukraine), it became legally prohibited, which was enshrined in a number of regulations. We have analyzed the main of these sources. These included legal sources of both international law and national level. Particular attention was paid to the study of the structure of the Law "On the Prohibition of Human Reproductive Cloning" of 14.12.2004. In particular, the article considers the main causes of this phenomenon, its features, advantages and disadvantages. This whole list is important for a complete understanding of the need to ensure regulatory regulation of the process of cloning the human body for the prevention and proper protection of the rights of citizens of Ukraine, because in modern realities this issue really needs proper regulation.

Key words: constitutional human rights, cloning of the human body, encroachment on human rights, medicine, genetics.

Актуальність теми. Ми живемо в період стрімкого розвитку різноманітних технологій і в умовах високої інформатизації суспільства, але в той же момент людство переживає свого роду кризу протиріч. Це складний етап розвитку, коли успіхи й досягнення науково-технічного прогресу породжують нові проблеми соціально-економічного та етичного характеру.

Сучасні технології поступово приводять нас до нового етапу еволюції, в результаті якої перед людиною виникають численні питання стосовно власної ідентичності: Хто ми? Ким хочемо бути? Куди ми рухаємось?

Розвиток біотехнологій - це безсумнівно величезний крок для людства в розвитку науки. Біотехнології відкривають перед нами низку нових можливостей в сфері вирішення питань, що стосуються здоров'я та життя людини. Проте, разом з тим вони породжують і ряд нових проблем, стосовно яких людство ще не дійшло остаточної відповіді про те, як належним чином врегулювати даного типу відносини, адже зазвичай правовий аспект вчені та науковці ігнорують. Однак, варто серйозно звернути на це увагу, тому що не всі наукові розробки позитивно впливають на життя індивіда. У цій статті ми звертаємо увагу та аналізуємо, зокрема, сферу молекулярної біології, генетики та штучного запліднення, до яких відноситься досліджуване нами явище – клонування людського організму.

Наше дослідження проводитиметься через призму права, а саме наскільки дане явище співвідноситься з сучасним етапом його розвитку в Україні та світі, і спробуємо відповісти на питання: «Чи порушує клонування людини її фундаментальні права і свободи?», адже поруч із основоположними та загальновизнаними правами людини виникають раніше невідомі специфічні можливості, правове положення яких є невизначеним, що в свою чергу породжує питання про їх нормативне закріплення в національному законодавстві.

Варто зазначити і те, що досліджуване нами явище належить до так званих прав четвертого покоління щодо якого правознавці наразі не дійшли однозначної думки. До них, як правило, відносять права, що виникли у результаті науково-технічного прогресу в поєднанні з розвитком суспільної моралі, тому процес становлення основ нормативного регулювання таких явищ може бути досить спірним та складним.

Виклад основного матеріалу. Протягом 1995-1997 років в Шотландії активно проводилися експерименти пов'язані з клонуванням першого ссавця, результатом яких стало народження овечки Доллі, чия фотографія на обкладинці відомого наукового журналу "Nature" викликала переворот в осмисленні всього людського життя. Адже в процесі даного експерименту фактично була створена біологічна копія життя штучним

шляхом, що дало поштовх подальшому розвитку, на думку науковців, достатньо перспективного явища - безстатевого розмноження [1].

Насамперед, клонування – це спосіб розмноження статеві роздільних істот, в результаті якого безстатевим шляхом можна одержати новий організм, який буде генетично ідентичним до організму, який є метою клонування. Зокрема, виділяють два види: репродуктивне, тобто клонування людей, і терапевтичне. Відносно терапевтичного клонування, все зрозуміло, адже воно зазвичай використовується в цілях отримання стовбурових клітин, з подальшою можливістю отримання способів лікування певних видів захворювань, перспективи розвитку трансплантології та медицини в цілому тощо [2]. Поряд з цим відразу постає питання стосовно репродуктивного клонування. Для чого потрібні клони людей, і чи потрібні вони взагалі? Зокрема, клон у загальному розумінні - це група генетично ідентичних організмів або клітин. Таким чином, якщо гени ідентичні, то по суті це і є те саме створіння, яке клонували, тобто його точна копія. У такому разі можна говорити про те, що в зв'язку з розвитком цієї технології все більш гостро постає питання індивідуальності людини, а також питання правового статусу клону. Після вдалого експерименту з овечкою Доллі, хоча всіх нюансів ми знати не можемо, проте загальна картина висвітлює наміри та сподівання науковців стосовно того, що технологію клонування можливо застосувати і до людини.

У відповідь на дану заяву більшість країн прийняли законодавчі акти стосовно заборони даної технології. Зокрема, подібні заборони гарантувалися заходами кримінальної відповідальності. Як приклад, можна навести ряд міжнародних документів, основною метою яких є повна заборона клонування. До них належать:

1) Резолюція Європейського парламенту від 1989 року, яка визначає, що клонування людини є серйозним порушенням її основоположних прав, що перечить принципів рівності та гідності індивідів, оскільки припускає расову та етнічну селекцію людського роду [3];

2) Загальна декларація про геном і права людини від 11 листопада 1997 року, стаття 11 якої проголошує: "Не допускається практика, що суперечить людській гідності, така, як практика клонування в цілях відтворення людської особини. Державам і компетентним міжнародним організаціям пропонується співпрацювати з метою виявлення такої практики і прийняття на національному та міжнародному рівнях необхідних заходів відповідно до принципів, викладених у цій Декларації" [4];

3) Декларація ООН про клонування людини від 8 березня 2005 року, в якій міститься лише загальний заклик – "заборонити всі форми клонування людей в такій мірі, в якій вони несумісні з людською гідністю і захистом людського життя" [5];

4) Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини, який стосується заборони клонування людських істот - 1997 рік; стаття 1 встановлює, що будь-яке втручання з метою створення людської істоти, генетично подібної іншій людській істоті, живій чи мертвій – заборонено. Стаття 2 в свою чергу закріплює недопустимість відхилення від положень Протоколу [6].

Як бачимо, клонування людського організму є забороненим на міжнародно-правовому рівні, на який має рівнятися законодавство нашої країни відповідно до закріпленого в преамбулі Конституції України курсу на євроінтеграцію. Проте все одно, дискусійним залишається питання законодавчого підґрунтя даного явища безпосередньо в Україні та питання його співвідношення зі ст. 21, 27 та 28 Конституції України [7].

Клонування — по суті одне з наукових досягнень, яке є надто недосконалим і несе потенційну загрозу для соціуму. Цілком очевидно, що виникнення даного явища

породило низку правових питань. Необхідність правового регулювання в даній сфері пов'язана з ризиком і наслідками щодо застосування даної технології. Зокрема, можна виділити ряд таких негативних аспектів, які проявляються в даному процесі:

1) його ефективність надзвичайно низька;
2) існує надзвичайно високий ризик безпосередньо для здоров'я жінок як потенційних учасниць таких експериментів;

3) висока ймовірність появи індивідів з різноманітними вадами, а також невизначеність їх правового статусу та стосунків із суспільством і т. д.;

4) протиприродність ідеї мати двійника, оскільки вона суперечить унікальності людини. До кожного необхідно ставитися як до особистості, а не копії іншої людини;

5) втрата людської індивідуальності, оскільки в результаті процедури з'являються генетично ідентичні організми, клонування може призвести до втрати генетичної різноманітності, а багаторазово повторювані одні і ті ж комбінації генів здатні призвести до зменшення резистентності людини до різних інфекцій і епідемій;

6) випадкові порушення в структурі ДНК при застосуванні процедури клонування можуть призвести до неконтрольованих змін як в хорошу, так і в погану сторону, що в подальшому може відобразитися на здоров'ї популяції;

7) не можна забувати і про людський фактор та зростання агресивності суспільства: цілком імовірним є клонування жорстоких правителів чи створення цілих армій слухняних воїнів. Або, приміром, люди захочуть мати свого клона для пересадки собі пошкоджених органів, а це спричинить за собою вирощування "живого технічного матеріалу", що є негуманним і т. д. [7].

Більшість концепцій, що стосуються гідності людини ґрунтуються на думці про те, що безпосереднє копіювання людського геному є досить складною проблемою, насамперед, морального характеру. З точки зору людської гідності, побоювання стосовно клонування засновані на припущенні того, що в результаті даної наукової діяльності буде порушена автономія клону, невизначеним залишиться його правовий статус і взагалі пануючою залишається думка про те, що геном людини має важливе значення для унікальності та само ідентифікації індивіда. Зокрема, більшість людей є прихильниками думки, що гідність індивіда напряму пов'язана з автономією та здатністю робити автономний, цілком усвідомлений вибір. Більше того, гідність все частіше пов'язується з "унікальністю людини", хоча належного обґрунтування чому саме так – немає. Зокрема, з цього приводу Дональд Брюс зазначає: "Навмисне копіювання генетичної ідентичності людини, здається, виходить за рамки чогось, властивого людській гідності та індивідуальності" [8]. Дана думка отримала підтримку і на міжнародному рівні, адже більшість розвинених країн у своєму національному законодавстві мають належну нормативно-правову базу, яка регулює дане питання. Приклади таких нормативно-правових актів уже згадувалися раніше.

З правової точки зору, клонування людини все-таки порушує низку фундаментальних прав людини, а саме — право на гідність, життя, цілісність особистості тощо. Єдиним виправданням репродуктивному клонуванню людини може бути лише досягнення високих етичних цілей, проте це прямо суперечить принципів рівності людей. Таким чином, об'єктивних причин для узаконення клонування на даний момент просто не існує. За загальним правилом це явище повинно стати забороненим, якщо воно прямо порушує права людини.

У процесі клонування людського організму з'являється новий тип відносин, що мають вагомe значення з точки зору прав та інтересів, що охороняються законодавством України, оскільки при проведенні репродуктивного кло-

нування людини порушуються такі важливі конституційні права і свободи громадян, як право на життя і здоров'я (ст. 27 КУ), на повагу до гідності (ст. 28 КУ) та особисту недоторканість (ст. 29 КУ) [7].

Щодо дослідження клонування людського організму на міжнародно-правовому рівні, а саме нормативного закріплення, то тут ми погоджуємося з думкою вченої-правознавця Яни Триньової стосовно того, що явища такого характеру поступово набуватимуть латентної форми, адже воно є прямо забороненим як на міжнародному так і на національному рівні низки країн (Велика Британія, Данія, Росія, США, Ізраїль, Китай, Японія, Молдова, Сінгапур, ФНР, Словенія, Словаччина, та Україна). Також не можна виключати варіант того, що послуги даного типу будуть надаватися та маскуватися у формах, які є дозволені законом, наприклад, таким є терапевтичне клонування [9]. Зокрема, в Україні існує наразі чинний ЗУ “Про заборону репродуктивного клонування людини” від 14.12.2004 року, який загалом регулює питання даного характеру, але, на нашу думку, не відповідає сучасним реаліям і має встановлювати жорсткішу систему покарань у разі порушення норм цього закону. Також хочемо зазначити, що дія даного закону не поширюється на клонування інших організмів, а також на терапевтичне клонування, оскільки автори законопроекту виходили з того, що терапевтичне клонування не спрямоване на повноцінне відтворення істоти і воно якраз і є тим винятком, коли клонування людини може бути дозволене, оскільки це може зберегти життя багатьом людям, народженим природним шляхом. Про це зазначено в Пояснювальній записці до проекту даного закону [10]. Зокрема, ми вважаємо це суттєвим недоліком, адже діяльність у сфері клонування може бути завуальована у даній формі.

Щодо вирішення врегулювання даного питання потрібен досконалий механізм захисту прав людини у сфері біомедицини. Зокрема, на сьогодні при урядах багатьох країн діють комісії з біоетики, що сприяють захисту прав пацієнтів і учасників дослідів, а також контролю за виконанням положень міжнародних актів, що стосуються даного питання. Важливим етапом задля досягнення належної охорони прав людини та врегулювання досліджуваного явища має стати створення ефективного законодавства у галузі генної інженерії і біотехнологій в Україні. До його розробки необхідно залучити не винятково юристів, а й генетиків, медиків-спеціалістів у відповідній галузі, адже дана проблема також на пряму стосується регулювання їх професійної діяльності. На території нашої дер-

жави, як раніше зазначалося, діє ЗУ “Про заборону репродуктивного клонування людини” від 14.12.2004 року, який повинен регламентувати питання безпеки робіт з будь-якими генно-інженерними об'єктами, безпеки біотехнологічного виробництва і т. п. Але, попри це, його статті все одно не відповідають сучасним реаліям. Зокрема, науковці зауважують, що не так клонування самої людини, як частин людського організму є неминучим і актуальним. У підсумку зрозуміло, що даний процес потребує відповідного нормативного забезпечення. Також для розв'язання даної проблеми потрібна імплементація Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину від 1997 року з Додатковими протоколами у національне законодавство України [7]. Великим плюсом є те, що Україна ратифікувала Загальну декларацію про геном людини та права людини від 11.11.1997 року, проте на цьому зупинятися не варто.

Висновок: На нашу думку, в сьогоденних реаліях правова регламентація явища клонування є важливою та актуальною для українського законодавства. Клонування по суті є досить спірним явищем як в правовому, так і в морально-етичному плані. Це той випадок, коли правовий вплив може мати превентивний характер і дасть змогу простежити за процесом регулювання нової сфери суспільних відносин.

Оскільки клонування належить до прав четвертого покоління, то воно перебуває на стадії активного розвитку та обговорення. Більшість прав четвертого покоління, зокрема, і досліджуване нами явище, недостатньо регламентовано на законодавчому рівні, тому зараз гостро стоїть питання регламентації даних відносин, а для цього відповідно потрібен час, ресурси та кваліфіковані кадри. Також цілком доречним би було створення спеціальних комісій, які б здійснювали захист та контролювали додержання медичними установами прав пацієнтів та учасників дослідів.

Таким чином, задля подолання даної проблеми Україна має ратифікувати низку нормативно-правових актів міжнародного рівня стосовно даного питання, зокрема, важливою є імплементація Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину від 1997 року з Додатковими протоколами у національне законодавство України. Також необхідна або відповідна модернізація ЗУ “Про заборону репродуктивного клонування людини” від 14.12.2004 року або видання абсолютно нового закону, який врегулюватиме питання такого характеру, з відповідним залученням до його розробки як вчених-правознавців, так і генетиків та медиків-спеціалістів у даній галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рижикова А. А. Клон человека как субъект конституционного права. *Електронний науковий журнал “Наука. Общество. Государство”*. 2017. Т.5. №1 (17). URL: <http://esj.pnzgu.ru> (дата звернення: 29.04.2020).
2. Клонувание людини. *Вікіпедія*: веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8 (дата звернення: 29.04.2020).
3. Закон України “Про заборону репродуктивного клонування людини” від 14.12.2004 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15> (дата звернення: 01.05.2020).
4. Резолюція Європейського Парламенту (про дотримання законодавства щодо прав людини та запровадження базових стандартів ОБСЄ) від 24 травня 2015 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a89 (дата звернення: 01.05.2020).
5. Загальна декларація про геном і права людини від 11 листопада 1997 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_575 (дата звернення: 01.05.2020).
6. Декларація ООН про клонування людини від 8 березня 2005 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d57 (дата звернення: 01.05.2020).
7. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини, який стосується заборони клонування людських істот від 12 січня 1998 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_526 (дата звернення: 01.05.2020).
8. Пізняк О. Є. Чи порушує клонування людського організму фундаментальні права людини? *Юридична осінь 2019 року: збірник тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених / за заг. ред. А. П. Гетьмана*. – Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Мадрид, 2019. – 632 с. С. 286-289. (дата звернення: 06.05.2020).
9. Caulfield T. Human cloning laws, human dignity and the poverty of the policy making dialogue. *BMC Med Ethics*. 2003. URL: DOI: 10.1186/1472-6939-4-3 (дата звернення: 10.05.2020).
10. Триньова Я. Клонувание людини — одна із сучасних кримінально-правових проблем. *Журнал: Юридична наука*. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/urykr_2014_1_10.pdf (дата звернення: 12.05.2020).
11. Пováлій С. І. Клонувание в контексті формування соматичних прав людини: філософсько-правові аспекти. *Вісник Запорізького національного університету*. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2011/ur_2011_1/049-54.pdf (дата звернення: 13.05.2020).